

Deák Nóra

BURKOLT BÜNTUDAT JELEI

Richard Nixon szerepe a magyar menekültek befogadásában

Az 1956-os magyar forradalom eseményei pillanatok alatt világszerte az újságok címlapjaira, a rádiók vezető hírei közé kerültek. Magyarország, a vasfüggöny mögött elzárt pártállam, a történelemben – az 1848-as forradalmat és szabadságharcot követően – másodszor is a világ figyelmének középpontjába került. 1957. január 7-én a *Time* hetilap címlapján az év embereként a Magyar Szabadságharcos jelent meg. A szimbolikus ábrázolást – háttérben egy lyukas zászlóval, egy pesti sráccal és lánnyal, kezükben fegyverrel –, melyet Boris Chaliapin¹ készített, valószínűleg a *Life* magazinban megjelent fényképek ihlették.²

Az Egyesült Államok 34. elnöke, Dwight D. Eisenhower 1957. január 21-én második, metaforákkal teletűzdelt beiktatási beszédében a következőket mondta: „Íme a nemzetközi kommunizmus világát egy vad és hatalmas erő rengette meg: olyan szabadságszerető emberek elszántsága, akik életüket is ennek a vágynak szentelik. A hősök legyőzhetetlen akarata mintegy éles villámcsapásként hasított keresztül fogságuk éjszakáján. Budapest nem csupán egy városnév többé; hanem a szabadságra vágyó ember új és ragyogó szimbóluma.”³ A nemzet mint „kollektív mi” nevében elmondott beszéd így folytatódik: „Ápoljuk a barátságot minden nemzetrel, mely már szabad, vagy az lesz. A függetlenségüket mindenesetre tiszteletben tartjuk. Amikor viszont szükség esetén vagy veszély idején a segítségünket kérik, becsülettel megkaphatják” – ezzel a kijelentéssel valószínűleg a magyar szabadságért és függetlenségért küzdők és a menekültek nem értettek egyet. A kampány alatti hidegháborús, antikommunista szövegek tehát folytatódtak az elnök beiktatási beszédében is. Nixon alelnök, bár hevesen elítélte Hruscsovot és a forradalmat eltipró Vörös Hadsereget, mégis – mint egyik életrajzírója megjegyzi – „támogatta

¹ Boris Chaliapin (1904–1979), Fjodor Saljapin orosz származású, világhírű operaénekes egyik fia, aki az Egyesült Államokban angolosan így használta a nevét. A *Time* részére 413 címlapot, döntő többségben portrékat készített 1942 és 1970 között. Többek közt olyan magyar személyiségek arcképét készítette el, mint Mindszenty József bíborosét 1949-ben, Nagy Imre miniszterelnökét és Reiner Frigyes karmesterét 1958-ban, illetve a tanulmány témájához kapcsolódóan Dwight D. Eisenhowerét (kétszer), Richard Nixonét (ötször), John Foster Dullesét és Nyikita Hruscsovét. – A National Portrait Gallery internetes nyilvántartása alapján.

² *Farkas Judit Antónia*: A képek, amelyek bejárták és megosztották az egész világot. A *Life* magazin 1956-os fotói. Korall 2018. 73. sz. 190.; *Phil Csoar – Balázs Eszter*: Budapest hősei. Bp. 2016. 242.

³ Dwight D. Eisenhower, Second Inaugural Address Online by Gerhard Peters and John T. Woolley, The American Presidency Project (<https://bit.ly/2Qkh0C0>, letöltés 2019. dec. 29.) – Az angol nyelvű forrásokat a szerző saját fordításában közli, kivéve, ahol a fordítót külön feltüntettük.

Eisenhower döntését abban, hogy ne avatkozzanak be [a magyar szabadságharcba] a magyar szabadságharcosoktól érkező segélykiáltás ellenére sem.”⁴

Nagy Imre miniszterelnöktől 1956. november 4-én az éter hullámain keresztül érkező segítségkérés pusztába kiáltott szó volt. Az emigráció konzervatív nézetű képviselői, például a Magyar Nemzeti Bizottmány (MNB) elnöke, Varga Béla, szintén november 4-én intézett felhívást Nixon alelnökhöz és Herbert Hoover, Jr. (1903–1969) megbízott külügyminiszterhez, aki John Foster Dullest helyettesítette – műtét utáni kórházi kezelése miatt – épp a legkritikusabb november eleji napokban. Ebben a háromoldalas nyilatkozatban az MNB felhívást intézett – többek között – az Egyesült Államok kormányához, hogy ne nézzék tétlenül, amint a szovjet hadsereg eltiporja a magyar nép forradalmát.⁵

Körülbelül kétszázezren hagyták el Magyarországot, azaz az akkori és egészen a rendszerváltásig közkeletű szóhasználatlaltól élve, disszidáltak az 1956-os forradalom és szabadságharc leverését követően. Közülük *mindenki*, de a túlnyomó többség mindenképpen, az Egyesült Államokba szeretett volna eljutni, oda vágyott, ott szeretett volna új életet kezdeni, ahogyan ez a kollektív emlékezetben és a legtöbb visszaemlékezésben él... Az 1956-os forradalom résztvevőinek, szemtanúinak, elszököttjeinek visszaemlékezéseiből az az általános vélemény fogalmazódott meg, hogy várták a Nyugat – elsősorban az Egyesült Államok vagy legalább az ENSZ – beavatkozását, de segítség nem érkezett, a Nyugat ezúttal is – mint a történelem során máskor is – cserbenhagyta a magyarok szabadságért és függetlenségért vívott küzdelmét. Hogy ez a várakozás vagy remény a segítségre mennyire volt megalapozott, az vitatható, ám felmerült például a Szabad Európa Rádió és az Amerika Hangja műsorainak szerepe⁶ a felkelés és felkelők buzdításában. Nem hagyható figyelmen kívül az Egyesült Államok hidegháborús retorikája sem, melyet a kommunizmus feltartóztatása, visszaszorítása, valamint a *rab nemzetek* felszabadítása jellemzett. Az elnökválasztási kampány- és beiktatási beszédek mellett a pszichológiai hadviselés része volt például a különböző emigráns szervezetek támogatása a Szabad Európa Bizottság égisze alatt, és rádióadások sugárzása kommunista országokba. James P. Niessen így fogalmazott: „A »rab vagy rabigába hajtott« nemzetekkel való együttérzés az amerikaiak, nyugati szövetségeik és a Szabad Európa Bizottság hitvallásává

⁴ Stephen E. Ambrose: Nixon. I. The Education of a Politician 1913–1962. New York, NY 1988. 420.

⁵ Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára (a továbbiakban: OSzK Kt) 470. fond 8. doboz. Emigráció, Varga Béla levelezése, Activities during Freedom Fight /A Magyar Nemzeti Bizottmány tevékenysége 56-ban. (Az MNB iratanyaga jelenleg feldolgozatlan, de kutatási engedéllyel kutatható.)

⁶ A témához lásd például László Borhi: Hungary in the Cold War, 1945–1956: Between the United States and the Soviet Union. Bp.–New York, NY 2004.; Simándi Irén: A Szabad Európa Rádió szerepe az 1956-os forradalomban. In: 1956. Tanulmányok a forradalomról. Szerk. Mózes Mihály – Kozári József. Eger 2008. 33–50.

vált.”⁷ Talán nem véletlen, hogy amikor Nixon alelnöknek alkalma nyílt találkozni menekültekkel, a rádiók szerepére is kíváncsi volt a szabadságharcosok biztatásában.

A magyar forradalom kitörésével szinte egyidőben tört ki a szuezi válság, miközben az elnökválasztási kampány is a végéhez érkezett. A republikánus elnökjelölt ugyan elsőprő győzelmet aratott, ám a Kongresszus egyik házában sem sikerült a Republikánus Pártnak többséget szereznie. Ennek jelentőségét a későbbiekben látni fogjuk a bevándorlási törvény – az úgynevezett McCarran-Walter Act – módosítási kísérlete során. A szabadságharc leverése után, mint említettük, 200 000 személy disszidált Magyarországról, közülük – több hullámban – 1960-ig bezárólag 40 000–44 000 magyar menekültet fogadott be az Egyesült Államok, a szigorú bevándorlási törvény és az alacsony bevándorlási kvóta ellenére. Mi lehetett ennek az engedékenységnak az oka, és vajon milyen tényezők befolyásolták?

Az 1956-os forradalom leverését követő menekülthullám idején az éppen november 6-án másodszor megválasztott Nixon alelnök egy számára is meglepő, már-már küldetés számba menő feladattal szembesült. A korábban menekültügyi kérdésekkel nem foglalkozó Nixont váratlanul érte Eisenhower elnök felkérése az ausztriai menekülthelyzet helyszíni felmérésére, amelyre (beleértve az utazást is) 1956. december 18–24. között került sor. A villámlátogatás során a politikus több menekülttábor is meglátogatott és – igaz, hogy a hivatalos programon és soron kívül – Andau közelében még frissen érkezett menekültekkel is találkozott egy éjszaka.⁸ Mielőtt 1957. január 1-jén benyújtotta ausztriai úti beszámolóját és jelentését az elnök részére, az alelnök a Camp Kilmer-i menekülttáborban is futó látogatást tett december 27-én, ahol amellet, hogy megismerkedett a segélyszervezeteket összehangoló bizottság munkájával, valamint a regisztráció és letelepedés menetét felgyorsító új IBM számítógéppel, arra is alkalma nyílt, hogy kötetlenebb keretek között találkozzon a magyar menekültek egy nagyobb csoportjával.

De mennyire volt tudatos stratégia, illetve mennyire ötletszerű propaganda-fogás Nixon alelnök bevonása a menekültkérdés kezelésébe? Az, hogy kormányzati szinten foglalkoztak (mert foglalkozniuk kellett) a nemzetközi nyomás hatására a megoldás keresésével, arra utal, hogy a háttérben komoly lehetett az aggodalom, a bűntudat és a morális felelősség kérdése. Bár egyet lehet érteni Glant Tiborral, aki szerint mind az ausztriai, mind a Camp Kilmer-i látogatás rögtönzött volt és

⁷ James P. Niessen: A befogadás kultúrája és az 1957. januári osztrák menekültkvóta-indítvány. Világtörténet 6. (38.) (2016) 342. A tanulmányt Szőnyi Péter fordította.

⁸ Az ausztriai látogatás előkészítését, részletes programját, hatását és emlékezetét Glant Tibor foglalta össze levéltári források alapján és a látogatás sajtóviesszhangjának feldolgozásával. *Glant Tibor: Emlékezzünk Magyarországra, 1956. Tanulmányok a magyar forradalom és szabadságharc amerikai emlékeztéről.* Bp. 2008. 217–260.

elsősorban propagandacélokat szolgált,⁹ úgy vélem, Nixon személyes benyomásai mégis fontosak lehetnek annak megfogalmazásában, hogy mit tehet, mit tegyen az Egyesült Államok a magyar menekültekkel.

Menekülthelyzet Ausztriában és Amerikában

Menedékkérők először 1956. október végén jelentkeztek Ausztriában: olyan katonák, államvédelmi tisztek és kommunista párttagok, akik számára a győztes forradalom jelentette (volna) a veszélyt. November 4-e után viszont megindult a tömeges menekültáradat, köztük azokkal, akik a megtorlástól tartottak, vagy maguk és gyermekeik számára jobb életre vágytak, vagy fiatalos kalandvágyból vág-tak neki a veszélyekkel teli ismeretlennek. Ausztria egyrészt azért került különösen nehéz helyzetbe, mert az ország területén még mindig több mint 100 ezer *dipi* (DP – Displaced Person – a második világháború utáni menekültek) tartózkodott. Másrészt 1955-ben alkotmányba iktatta a semlegességéről szóló nyilatkozatot, amely meghatározó eleme lett és maradt az osztrák külpolitikának. Ezek a szempontok is napirendre kerültek Nixon alelnök találkozáján az osztrák kormány tagjaival 1956. december végén.¹⁰ Az osztrák fél annak ellenére egyezett bele, sőt üdvözölte a magas rangú amerikai politikus látogatását, hogy sejtette: a hivatalos kommunista magyar szervek a semlegesség megsértésének fogják azt tekinteni.¹¹

A menekültek első, 67 fős csoportja – nagy sajtónyilvánosság közepette – november 21-én érkezett New Jersey-be, éppen időben a Hálaadás-napi vacsorára.¹² November 26-ig, amikor is Eisenhower elnök bejelentette, hogy az Egyesült Államok 21 500 magyar menekültet (beleértve az eredeti 6500 fős rendkívüli kvótát) befogad, Camp Kilmerbe még csak alig több mint 200 menekült érkezett, ám Nixon alelnök látogatásának napjáig (1956. december 27.) már 12 485 volt az Egyesült Államokba érkezett menekültek összlétszáma.¹³ A hadsereg által működtetett légihidat, melyet Eisenhower elnök 1956. december 10-én rendelt el, Biztonságos Menedék hadműveletre (Operation Safe Haven) keresztelték, és ezen a néven vonult be a történelembe.

⁹ Glant T.: Emlékezzünk i. m. 244.

¹⁰ Gecsenyi Patrícia: Ötvenhatos magyar menekültek Ausztriában. Richard M. Nixon amerikai alelnök látogatása Bécsben. In: Zinner 70. Egy élet az (i)gazságszolgáltatás kutatásának szolgálatában. Közreadja az Írott Szó Alapítvány. Bp. 2018. 320–327.

¹¹ Andreas Gémes: Austria and the 1956 Hungarian Revolution: Between Solidarity and Neutrality. Pisa 2008. 113. Köszönöm Lévai Csabának, hogy felhívta a kötetre a figyelmemet.

¹² American Hungarian Foundation (a továbbiakban: AHF) ARCH.264. Camp Kilmer Registration Cards. – Egy 66 fős menekültcsoport a Camp Kilmer-i regisztrációs nyilvántartás szerint már 1956. november 10-én megérkezett, ám erre a rendelkezésre álló források egyelőre nem adnak magyarázatot.

¹³ AHF Archives. Joyce Kilmer Reception Center. Manual of Policies and Procedures. Refugee Status Report; Refugee Status Summary.

Irgalom hadművelet, azaz Operation Mercy – duplán

Nixon alelnököt John Foster Dulles külügyminiszter december 7-én azzal a kérdéssel hívta fel, hogy mi a véleménye egy ausztriai misszióról, amelyről előzetesen már egyeztetett is az elnökkel, és ő támogatja az ötletet.¹⁴ Az elnök december 13-án kérte fel Nixont a feladatra, hogy mérje fel a menekültek helyzetét Ausztriában, és tegyen javaslatot a további amerikai szerepvállalást illetően, amely a lehetséges – és szükségszerű – törvénymódosítást is magába foglalja. A küldetés elnevezése Irgalom hadművelet lett.¹⁵ A menekültek fogadását és letelepítését szolgáló akció, amelynek közismert fedőneve szintén Irgalom hadművelet lett, hivatalosan 1956. november 16. és 1957. március 11. között zajlott a New Brunswick (New Jersey állam) közelében elhelyezkedő Camp Kilmer menekülttáborban. December 12-ig a hadsereg szervezte és irányította az akciót, innen eredt a hadművelet mint elnevezés. Nixon alelnök ausztriai küldetésének bejelentésével egyidőben azt is bejelentették, hogy előző nap megalakult a Magyar Menekültsegélyezési Elnöki Bizottság (President's Committee for Hungarian Refugee Relief) Tracy S. Voorhees jogász vezetésével a különböző kormányzati szervezetek és az önkéntes segélyszervezetek tevékenységének hatékony összehangolására.

Ilyen előzmények után, igen képlékeny helyzetben került sor a villámlátogatásokra a két kontinens menekülttáboraiban. Az eredetileg behajózásra használt Camp Kilmer laktanyát jelölték ki a menekültek fogadására. Az Elnöki Bizottság figyelme még olyan aprónak tűnő részletre is kiterjedt, hogy megváltoztatták a *menekülttábor* elnevezést *befogadó központtá*, és a postabélyegzőt is ennek megfelelően tervezték átalakítani.¹⁶ Törekedtek arra, hogy a menekültek a szabadság légköre helyett ne azt érezzék, hogy egy rendőrállamból katonai körülmények közé érkeznek. Azon a napon, amikor Nixon alelnök karácsony után meglátogatta az immár átkeresztelt Joyce Kilmer Befogadó Központot, a statisztikák szerint 13 repülőgéppel 870 menekült érkezett, ami december hónapban a negyedik legnagyobb számú beutazás volt. A látogatás napjáig érkezett összes menekültből 5904 addigra már elhagyta a táborot, és 6581 fő tartózkodott akkor éppen a táborban további elhelyezésre várva.¹⁷ Közülük számos emberrel az alelnöknek és kíséretének alkalma nyílt találkozni.

Nixonra olyan mély benyomást tettek ezek a személyes beszélgetések, hogy – amint egyik lánya elmondásából megtudjuk – a családban apja javaslatára

¹⁴ *Ambrose, S. E.*: Nixon I. i. m. 423.

¹⁵ *Richard Nixon*: The memoirs of Richard Nixon. New York, NY 1978. 182.; *Ambrose, S.*: Nixon I. i. m. 423–424.

¹⁶ *Milton Bracker*: Nixon at Kilmer Greets Refugees. The New York Times, 1956. december 28.

¹⁷ Joyce Kilmer Reception Center i. m. Refugee Status Summary.

komolyan felmerült egy elárvult magyar menekült gyermek örökbefogadásának gondolata: „Hallottunk apám hajnali 3 órás határmenti látogatásáról, ahol saját szemével látta, milyen sivár területen jutottak át a magyarok a szabadság földjére, Ausztriába. Anyámnak nem lehetett könnyű nemet mondani az örökbefogadásra, hiszen szíve szerint igent mondott volna. Azonban tisztában volt vele, hogy nem tudott volna elég időt szánni egy olyan gyermekre, akit gyökereitől elszakítottak, angolul nem tud, ráadásul komoly beilleszkedési nehézségekkel kellene szembenéznie, ha Amerika egyik leghíresebb politikai családjának a tagja lenne.”¹⁸

A Nixon család nem az egyetlen volt, amely árván maradt magyar menekült gyermek örökbefogadásával szerette volna kifejezni támogatását. Erre utalnak egyrészt az Amerikai Magyar Alapítvány levéltárában őrzött katalóguscédulák az örökbefogadásra jelentkezők elérhetőségével, másrészt az a több tucatnyi levél, amely a Magyar Nemzeti Bizottmányhoz érkezett a levélírók örökbefogadási szándékának kifejezésével. Paul G. Schell igazgató két ízben is azt a tájékoztatást adta angol nyelvű válaszelevelében 1957. január 5-én, illetve 6-án, hogy „eddig az időpontig örökbefogadásra nem volt lehetőség a bonyolult jogi eljárás miatt. Ám kísérő nélküli vagy árva menekült gyermek érkezéséről nincs is tudomásunk.”¹⁹ Az általam ismert egyetlen dokumentált örökbefogadási esetre Nagy T. Katalin (Piscataway, New Jersey állam – szüleivel gyermekként maga is egykori „ötvenhatos” menekült) hívta fel a figyelmemet: Dr. George Frederick woodbridge-i (New Jersey állam) orvos 1957-ben örökbe fogadott egy 1944-ben árván maradt testvérpárt, akiknek az édesapja, egy zsidó származású ügyvéd az ő első unokatestvére volt. Megmentésükre Frederick orvos és tolmács minőségében a Szövetséges Ellenőrző Bizottság tagjaként már 1945-ben, Budapesten jártakor próbált lépéseket tenni – akkor még sikertelenül. A két tizenéves fiú kimenekítését is ő szervezte meg 1957-ben, akik október 15-én az Európai Migráció Kormányközi Bizottsága (Intergovernmental Committee for European Migration, ICEM) repülőgépén 74 további menekült társaságában érkeztek az Egyesült Államokba. Tizenkét év után ekkor végre sikerült hivatalosan adoptálnia a fiúkat.²⁰

A Nixon-javaslat és a törvényhozás

Nixon alelnök a jelentését, amely tartalmazta javaslatait a bevándorlási törvény módosítására, a menekültek számának megemelésére és ideiglenes státuszának

¹⁸ *Julie Nixon Eisenhower*: Pat Nixon. An Untold Story. New York, NY 1986. 161.

¹⁹ OSzK Kt 470. fond 36. doboz Emigráció: Nemzeti Bizottmány, Megválasztott levelek (szponzor, ruha, stb.) – A Magyar Nemzeti Bizottmány magyar menekültekkel foglalkozó irodáját Camp Kilmerben Schell Pál vezette.

²⁰ *Ruth Wolk*: Welcome to America and Freedom: Two Hungarian Boys Arrive To Make Home with Doctor. Edison Township and Fords Beacon, 1957. október 17. 1. és 8.

véglegesítésére, 1957. január 1-jén fejezte be és adta át Eisenhower elnöknek. A demokratatöbbségű Kongresszus 1957. szeptemberben módosította a Bevándorlási és nemzetiségi törvényt, azonban ezek a módosítások nem tartalmazták Nixon alelnök javaslatait. Az ellenérvek között szerepelt például a több államban gondot jelentő munkanélküliség, valamint több képviselő attól tartott, hogy a menekültek részére nem tudnak megfelelő állásokat biztosítani. A másik nyomós indokot a kommunista kémek beszivárgásától való félelem jelentette, annak ellenére, hogy Karl Gruber osztrák nagykövet azzal nyugtatta meg Eisenhower elnököt még 1956. december 7-én lezajlott találkozásukon, hogy „a magyar menekültek érzelmeinek ismeretében”²¹ lehetetlennek tartja, hogy ügynökök kerüljenek az Egyesült Államokba. Mark Foster, a Voorhees-bizottság tájékoztatási felelőse szintén elhárította annak a lehetőségét, hogy a Joyce Kilmer Befogadó Központba titkos ügynökök vagy egyéb felforgató elemek kerültek volna. Nixon alelnök is azt nyilatkozta: nincs tudomása ilyen esetről, majd hozzátette, hogy a menekülteknek feltűnne, ha nem közéjük tartozó személy lenne közöttük, így ez természetes szűrőként is működik a közösségben.²² Ugyanakkor a *Daily Home News* tudósítása szerint előfordult, hogy menekültek panaszt tettek, mert sejtésük szerint ÁVH-tisztet láttak a táborban. Ezeket az eseteket szigorúan kivizsgálták, de bizonyítékot nem találtak. Arról is beszámoltak menekültek, hogy Salzburgban a repülőre várakozók között véltek felfedezni egy titkosrendőrt, akit aztán nem engedtek felszállni. Az újságíró megjegyzi, hogy „eddig 2400 menekült nem kapott beutazási engedélyt”.²³

1959 júniusáig összesen 40 650 menekült érkezett az Egyesült Államokba az ENSZ Menekültügyi Főbiztosa Hivatalának (UN High Commissioner for Refugees, UNHCR) jelentése szerint. A 37 befogadó ország közül a legtöbb menekültet az Egyesült Államok fogadta, ami a 176 409-es összlétszámnak – hiszen közben voltak, akik visszatértek Magyarországra – a 23%-át teszi ki.²⁴ Az 1950-es népszámlálási adatok szerint azonban a magyar menekültek létszáma mindössze 0,027%-a volt az USA lakosságának. Az a 32 000 menekült, aki a kvótán felül, elnöki külön engedéllyel, feltételes menekült státusszal került az Egyesült Államokba, 1958. júliusban kapta meg az állandó tartózkodási engedélyt. Az egykori menekültekkel folytatott interjúim során elhangzott az is, hogy 1960-ban volt az utolsó rendkívüli kvótaemelés, amely további 4000 magyar menekült beutazását tette lehetővé.

²¹ *Gecsényi P.*: Ötvenhatos i. m. 322.

²² *Bracker, M.*: Nixon at Kilmer i. m.

²³ Nixon Inspects Reception Camp, Backs Refugee Quota Increase. *The Daily Home News*, 1956. december 27. (Late City Edition) 1. és 23.

²⁴ UNHCR Progress Report to General Assembly, 14 September, 1959. Idézi *Rupert Colville*: *A Matter of the Heart*. Refugees (2006) 144. sz. 4–23.

Látogatás Magyarországon 1963-ban²⁵

Radványi János ügyvivő Washington, 1963. június 13. keltezésű „Szigorúan titkos” jelentésében számolt be a Külügyminisztériumnak Richard Nixon volt amerikai elnök tervezett magyarországi látogatásáról.²⁶ Radványi szerint a magyar emigráció köreiből, a *Californiai Magyarság* című lap egyik 1963. április eleji számában, tehát alig egy hónappal az általános – de korántsem teljes körű – amnesztia²⁷ meghirdetése után röppent fel hír a tervezett magyarországi útról, egy magánjellegű, családi európai körút részeként. Amerikai újságírók és diplomaták is csak találgatni tudtak az utazás lehetséges céljáról a május 22-ei bejelentésig, ám Radványi szerint „Egyetértés csak abban van, hogy ha közrejátszik is az utazásban a turisztika, útja nem »tisztán turizmus«.”²⁸ Ebben az időszakban Nixon éppen két választás – az 1960-as elnökválasztás és az 1962-es kaliforniai kormányzóválasztás – elvesztésén volt túl, június 1-től ügyvédként helyezkedett el New Yorkban, azonban továbbra is „fontos ember”, teszi hozzá Radványi, és esetleg „tanácsokat adna a [Republikánus] pártnak a kelet-európai országokkal szemben tanúsítandó, esetleges »új« politikára”. A politikai misszióra utal Radványi szerint egyrészt az, hogy Nixon sorozatos tárgyalásokat folytatott republikánus vezetőkkel, másrészt pedig az, hogy sajtóhírek szerint Nixon európai útjával kapcsolatban felkereste az amerikai külügyminiszter első helyettesét. A május 22-ei, újságírókkal folytatott beszélgetésen Nixon kijelentette, hogy úgynevezett udvariassági látogatásokat – tehát nem tárgyalásokat – tervez tenni több európai ország vezetőinél. A jelentésben Radványi utal arra, hogy „az egyetlen kommunista ország, amelyre [Nixon] kíváncsi, Magyarország [...]”, majd azzal zárja a jelentést, hogy „Bár erre határozott jelzés nincs, célszerűnek látjuk felkészülni arra, hogy Nixon esetleg Budapesten is kíván majd néhány »udvariassági látogatást« tenni”.

A körutazás 1963. június 10-e és augusztus 8-a között valósult meg, melynek során a Nixon család Budapesten július 16-a és 19-e között két és fél napot töltött el kísérelével. Mivel az 1978-ban megjelent memoárkötetében az utazásról szóló passzusokban nem szerepel Magyarország, néhány magyar újságcikkre és egy hosszabb interjúra hagyatkozva próbáljuk meg rekonstruálni a látogatás programját.

Az idegenforgalom fellendülését ecsetelő példák között számolt be a *Népszabadság* újságírója arról, hogy „Néhány napig a fővárosban tartózkodott

²⁵ Köszönettel tartozom Frank Tibornak, aki felhívta erre a látogatásra a figyelmemet.

²⁶ *Borhi László*: Iratok a magyar–amerikai kapcsolatok történetéhez 1957–1967. Dokumentumgyűjtemény. (Iratok a magyar diplomácia történetéhez, B sorozat) Bp. 2002. 362–364. – Radványi János (1922–2016) 1962–1967 között ideiglenes ügyvivői rangban a washingtoni nagykövetség vezetője volt, 1967-ben áttért az amerikai oldalra.

²⁷ Az erre vonatkozó törvényerejű rendeletet 1963. március 21-én jelentette be Kádár János.

²⁸ *Borhi L.*: Iratok i. m. 363–364. – A bekezdés további idézetei szintén ebből a jelentésből származnak.

feleségével Nixon, az Egyesült Államok volt alelnöke is. Távozásakor elmondta: kellemes emlékeket szerzett Budapesten. A Gellért Szálló vendégekönyvébe ezt írta: »Üdvözet a Gellért Szállónak, amelynek udvarias, szorgalmas és barátságos személyzete hozzájárult, hogy budapesti tartózkodásunk oly kellemes legyen.«.²⁹

A közélet hírei, eseményei rovatban viszont két napilap is hírül adta július 18-án, hogy „T. B. Shelton, az Egyesült Államok budapesti követségének ügyvivője szerdán fogadást adott a családjával együtt Magyarországon tartózkodó R. Nixon, az Egyesült Államok volt alelnöke tiszteletére. A fogadáson részt vett több magyar közéleti személyiség, valamint a budapesti diplomáciai képviselők számos vezetője és tagja”.³⁰

Matolcsy Károly (1924–2004), a *Magyar Nemzet* újságírója exkluzív különinterjút készíthetett Nixonnal, amely a július 19-ei, pénteki számban jelent meg. A körút során valóban sor került találkozásokra vezető államférfiakkal, így a portugál külügyminiszterrel, Spanyolországban Francóval, Egyiptomban Nasszerral, a görög királlyal és miniszterelnökkel, Segni olasz elnökkel, valamint Bonnban Adenauer kancellárral. Ezen kívül Nixon járt még Svájcban, Ausztriában, Berlinben, Párizsban és Londonban is. Az, hogy Budapesten kivel folytatott udvarias eszmecsere, ha volt ilyen egyáltalán, nem derül ki. A szokásos, kötelező látnivalók felkeresésén és néhány kávé, tea, fagyalt – és vélhetően cukrászsütemény – elfogyasztásán túl programjában szerepelt még a Duna Táncegyüttes előadása, valamint a Csepel Vasmű éjszakai műszakjának megtekintése. Magyarországi tapasztalatairól Nixon pozitívan nyilatkozott, kiemelte a turizmus szempontjából látványos fejlődést, kifejezte a barátságos és segítőkész magyar átlagemberek iránti elismerését. Bátorítani fogja amerikai barátait, nyilatkozta, hogy minél többen látogassanak el Magyarországra.

A magyar–amerikai kapcsolatokról, illetve a nemzetközi helyzetről diplomatikusan, óvatosan bizakodva fogalmazott: a kölcsönös turistalátogatások elősegítetik a kapcsolatok javulását, Európában pedig mindenképpen el kell kerülni az újabb háborút, hogy a gazdasági fejlődés folytatódhasson. Az interjú végén szóba hozta azt a Magyarországon akkoriban mindenképpen tabunak számító témát, hogy Amerikában „nagyon sok magyar származású tudós, művész, zenész él, akik kiváló képességeikkel és munkájukkal nagy megbecsülést szereztek a magyar népnek”.³¹

Az amerikai sajtó Alabamától Wyomingig nemcsak az interjút követő nemzetközi sajtótájékoztatóról számolt be, hanem folyamatosan tudósított a budapesti látogatás eseményeiről is.³² A Richard Nixon Elnöki Könyvtár pedig 2018. augusztus

²⁹ *Kapalyag Imre*: Külföldiek Magyarországon. Népszabadság, 1963. július 21. 10. [Kiemelés az eredetiben.]

³⁰ Népszabadság, 1963. július 18. 5.; Népszava, 1963. július 18. 2.

³¹ *Matolcsy Károly*: Budapesti beszélgetés Nixonnal európai körútjáról, magyarországi tapasztalatairól, nemzetközi kérdésekről. Magyar Nemzet, 1963. július 19. 3. [Kiemelés az eredetiben.]

³² A Newspapers.com internetes nemzetközi cikkadatbázis 2302 találatot jelenít meg, beleértve Angliát, Ausztráliát és Kanadát is.

17-én közzétette az interneten azt a családi amatőr filmfelvételt is, amelyen mind protokolláris, mind pedig hétköznapi jelenetek láthatók, többek között egy piacon tett látogatás, ahol Nixonnak alkalma volt szóba elegyedni a helyiekkel.³³ Az MTI részére Bojár Sándor (1914–2000) és Fényes Tamás (1924–1990) fotóriporterek készítettek felvételeket, ezek az MTVA Sajtó- és Fotóarchívumában megtalálhatók, de az általam vizsgált *Népszabadság* és *Magyar Nemzet* cikkei mellett nem szerepelt illusztráció. Az *Ország-Világ* – amelynek Bojár Sándor akkor munkatársa volt – vonatkozó számaint végignézve (az Arcanum jóvoltából³⁴) sem találtam képes tudósítás nyomait. Egy-egy hazai kiadványban, életmű-katalógusban vagy magazinban az utóbbi években előfordult, hogy megjelent a képriport valamelyik darabja.³⁵

Memoárjában Richard Nixon talán a legfelejthetlenebb élményének a berlini fal megpillantását nevezte. Kelet-Berlinben a hivatalos idegenvezetés során hiába próbált az emberek közelébe kerülni, a hemzsegő kommunista rendőrök miatt ez lehetetlen volt. Ezért inkább később még egyszer megpróbált visszamenni, ezúttal népes kíséret nélkül. A Checkpoint Charlie³⁶ közelében taxira várva odalépett hozzá egy munkás, és suttozva ennyit mondott: „Örülünk, hogy eljött Kelet-Berlinbe. Ne hagyjon minket cserben! Az egyetlen reményünk az amerikaiak.”³⁷ Ez csupán egy meghatározó epizód volt a hathetes vakáció során, amelyet Nixon úgy jellemzett a memoárjában, mint életüknek egyik legboldogabb időszakát, amikor együtt lehetett az egész család. Egyik lánya, az akkor 15 éves Julie (aki később Eisenhower elnök unokájához ment férjhez) még naplót is vezetett az utazás során, édesanyjáról szóló életrajzában pedig – bár Budapest konkrétan nem szerepel az élmények között – szintén beszámol arról, hogy: „Együtt felfedeztük Európa és Egyiptom múzeumait és palotáit, és sokszor volt alkalmunk megállni, hogy megcsodáljuk a látottakat [...]. Ez volt a leghosszabb időszak, melyet apám megszakítás nélkül velünk töltött az évek alatt, és közben sok mindent megtudott tinédzser lányairól.”³⁸

Két választás elvesztését követően még mindig alelnökként tekintettek a politikusra, és végig úgy is kezelték őt a vakációnak minősülő utazása során. Ez részben

³³ Nixon Family Films: Switzerland, Hungary, July 14–16, 1963. (www.youtube.com/watch?v=8Wu4ar-J0oA, letöltés 2019. dec. 27.)

³⁴ Arcanum Digitális Tudománytár (adt.arcanum.hu)

³⁵ Például Fényes Tamás. Szerk. Gera Mihály. Bp. 2008. 41.; Múlt-kor. 101 kép rólunk. 2019. őszi különszám 90. A megjelent fotók forrása az impresszumban található, a magazin internetes változatában Mit keresett Richard Nixon 1963 nyarán Budapesten? címmel, szerző feltüntetése nélkül megjelent cikk sem közli a fotó konkrét forrását. (<https://bit.ly/3aY5nIR>, letöltés 2019. dec. 30.) – Az MTVA Archívum Fotótár szerint Fényes Tamás készítette a felvételt.

³⁶ Katonai ellenőrzőpont, amely a vasfüggöny berlini szakaszán a szovjet és az amerikai szektor között, az utóbbi területén működött 1945 és 1990 között.

³⁷ *Nixon, R.*: Memoirs i. m. 249.

³⁸ *Eisenhower, J.*: Pat Nixon i. m. 217.

tudatos volt, az európai vezetőkkel a találkozókat például a külügyminisztériummal együttműködve szervezték meg, tehát úgy látszik, Radványi Jánosnak nem volt alaptalan az a felvetése, hogy politikai jellegű megbeszélésekre is sor kerülhet az utazás során. Ugyanakkor minden városban, ahol megfordult, Nixon volt alelnök tartott sajtótájékoztatót, amelyekről az amerikai sajtó rendre beszámolt. Nixon életrajzírója, Stephen E. Ambrose szerint „Még mindig igaz volt, amit az Eisenhower-elnökség ideje alatt olyan jól megtanult: Nixonnak hírértéke volt a tengeren túl, és sokkal kedvezőbb a sajtóvisszhangja, amikor külpolitikáról beszélt külföldön, mint amikor belpolitikáról New Yorkban.”³⁹ Ugyanitt a budapesti látogatásról mindössze annyit jegyzett meg, hogy Nixon tömegeket vonzott Budapesten.

A látogatás jelentőségét magyar részről úgy foglalhatjuk össze, hogy az 56-os forradalom és szabadságharc idején hivatalban lévő, másodszor megválasztott amerikai alelnök, későbbi elnök a szovjet blokk országai közül egyedül Magyarországot kívánta felkeresni – igaz, nem-hivatalos minőségben. A sajtója mind itthon, mind angol nyelvterületen kedvező volt, a kádári konszolidációnak, a Kádár-rezsim nemzetközi elfogadásának és az enyhülés politikájának minden bizonnyal jól jött és jót tett ez a látogatás.

Bár a hazai sajtó nem reklámozta túlságosan a látogatást, és ha volt is „udvariassági megbeszélés” például a nagyköveti fogadás alkalmából, a fennmaradt dokumentumok – sajtófotók, amatőr filmfelvétel, visszaemlékezések – tanúsága szerint kötetlen hangulatú családi időtöltés volt ez leginkább, sok nyilvános szerepléssel, ahol a korábbi alelnököknek lehetősége nyílt találkozni az utca embeérével is. Néhány hónappal később, októberben, Amerikában egy interjúban számolt be európai útjáról. Érdeemes hosszabban idézni, amit Nixon Kelet-Európa felszabadításával kapcsolatban nyilatkozott: „Mobilizálni akart, és felhívni a közvélemény figyelmét arra, hogy 97 millió leigázott kelet-európai szabadságvágyának kiárusítását meg kellene akadályozni. Teljes irányváltásra van szükség az amerikai külpolitikában, a célt pedig nem kisebb feladatként határozta meg, mint szabadságot hozni a kommunista világba. Kimondatlanul ugyan, de erősen kritizálta Eisenhower-t, amiért nem segítette a magyar felkelést 1956-ban.”⁴⁰ Korábban utaltunk rá, hogy támogatta az elnök döntését, de ezek szerint nem értett vele egyet. Amikor az emlékirataiban visszatekintett az 1956-os magyar felkelésre és az 1968-as csehszlovák lázadásra, így fogalmazott: „még mindig teljes reménytelenséget érzek azzal kapcsolatban, hogy mit tehetnénk a közép- és kelet-európai kommunista országok lakosságának megsegítéséért. [...] abban az

³⁹ *Stephen E. Ambrose: Nixon. II. The Triumph of a Politician 1962–1972. New York, NY 1989. 22–23.*

⁴⁰ *Richard Nixon: Khrushchev's Hidden Weakness. The Saturday Evening Post, 1963. október 12. 59–64.; Idézi: Ambrose, S. E.: Nixon. II. i. m. 28.*

esetben, ha nyíltan fellázadnak a kommunista diktátoraik ellen, nem tudunk és nem fogunk fegyveresen beavatkozni. Tehát felelőtlenség fegyveres lázadásra biztatni, reményt kelteni és bátorítani őket, hogy életüket kockáztassák a tőlünk jövő támogatás bármilyen ígérete nélkül. De azt sem tartom elfogadható alternatívának, hogy leengedjük a Vasfüggönyt és elfogadjuk a gondolatot, hogy örökké kommunista uralom alatti életre legyenek ítélve.”⁴¹

Az emigrációban élő magyar közösség több alkalommal is kifejezte háláját a menekültek érdekében kifejtett munkájáért és irántuk való szimpátiájáért. Ennek egyik kézzelfogható tanúbizonysága Daday Ferenc (1914–2013) *Találkozás Andauban* (1972), illetve *Nixon Andauban* (1992) című festménye, amely a Nixon Elnöki Könyvtár és Múzeum kiállításán látható.⁴² Másik példánk az amerikai magyarok Nixon-Agnew országos bizottságának elnöki tisztét betöltő Teller Ede üzenete 1968-ban az elnökválasztási kampány idején az amerikai magyarsághoz: „Nixon is békét akar, de Nixon békét és szabadságot is akar. Amikor a magyarok az orosz uralmat többé eltérni nem tudták, és 1956-ban fellázadtak, Nixon volt az, aki olyan messzire ment és annyit tett, amennyit csak lehetett. Elment a magyar határra, és ha nem tudott semmi mást tenni, legalább a magyar menekülteket személyesen üdvözölte [...]”.⁴³

SIGNS OF HIDDEN GUILT

Richard Nixon's role in the reception of Hungarian refugees in the United States

by Nóra Deák

SUMMARY

Signs of hidden guilt and remorse are searched for and uncovered while discussing the role of U.S. Vice President Richard Nixon and three visits he made: first to Austria during the refugee crisis in 1956; second to Camp Kilmer, New Jersey, to meet with Hungarian refugees – members of the President's Committee for Hungarian Refugee Relief and the sponsoring agencies; and a third, unofficial trip to Europe, including Hungary, the only Communist country he visited in 1963. The main sources explaining why the U.S. accepted 20-25% of the 200 thousand Hungarian refugees who left Hungary in and after 1956, despite strict immigration quotas, are memoirs, biographies, Hungarian and U.S. newspaper articles, as well as relevant archival material.

⁴¹ *Nixon, R.*: Memoirs i. m. 183–184.

⁴² *Glant T.*: Emlékezzünk i. m. 248–255.

⁴³ OSzK Kt 470. fond 12. doboz Emigráció: corresp. R-Z (Varga Béla), T, U.